

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 332.146:330.322

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РАЦІОНАЛІЗАЦІЇ АГРАРНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В ЗОНАХ РИЗИКОВОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА

© 2017 ГОЛЯН В. А., СУНДУК А. М., САВЧУК В. В.

УДК 332.146:330.322

Голян В. А., Сундук А. М., Савчук В. В.

Інституціональні засади інвестиційного забезпечення раціоналізації аграрного природокористування в зонах ризикового землеробства

Визначено характерні риси розбалансованості аграрного природокористування в зонах ризикового землеробства (зони осушення та зрошення, гірські території). Проаналізовано основні тенденції фінансування капітальних інвестицій і поточних витрат на захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод, що виступає передумовою удосконалення інституціонального забезпечення природоохоронної діяльності стосовно відтворення ґрунтів і водно-ресурсного потенціалу. Встановлено, що особливо актуальним удосконалення інституціонального середовища інвестиційного забезпечення природоохоронної та природоексплуатаційної діяльності є для зони ризикового землеробства, де збалансоване природокористування забезпечується на основі узгодження пріоритетів використання земельних, водних і біологічних ресурсів. Доведено, що інституціональні засади інвестиційного забезпечення раціоналізації аграрного природокористування в зонах ризикового землеробства мають включати пропозиції стосовно розширення набору стимулів щодо фінансування екологізації використання агроресурсного потенціалу, формування угод державно-приватного партнерства по екологічному реінжинірингу меліорованих територій та реалізацію інвестиційних проектів природоохоронного спрямування в рамках програм Східного партнерства.

Ключові слова: інвестиційне забезпечення, капітальні інвестиції, аграрне природокористування, ризикове землеробство, реінжиніринг, державно-приватне партнерство.

Рис.: 2. **Бібл.:** 8.

Голян Василь Анатолійович – доктор економічних наук, професор, директор, Громадська організація «Європейський аналітичний центр» (вул. Вікентія Беретті, 10/91, Київ, 02222, Україна)

E-mail: golian_v@ukr.net

Сундук Анатолій Миколайович – доктор економічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу проблем економіки земельних і лісових ресурсів, Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України (бульв. Тараса Шевченка, 60, Київ, 01032, Україна)

E-mail: 28326@ukr.net

Савчук Владислав Вадимович – аспірант, Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України (бульв. Тараса Шевченка, 60, Київ, 01032, Україна)

E-mail: admin@expertcentr.org

УДК 332.146:330.322

UDC 332.146:330.322

Голян В. А., Сундук А. М., Савчук В. В. Институциональные основы инвестиционного обеспечения рационализации аграрного природопользования в зонах рискованного земледелия

Определены характерные черты разбалансированности аграрного природопользования в зонах рискованного земледелия (зоны осушения и орошения, горные территории). Проанализированы основные тенденции финансирования капитальных инвестиций и текущих расходов на защиту и реабилитацию почвы, подземных и поверхностных вод, что выступает предпосылкой совершенствования институционального обеспечения природоохранной деятельности в отношении воспроизводства почв и водно-ресурсного потенциала. Установлено, что особенно актуальным совершенствование институциональной среды инвестиционного обеспечения природоохранной и природоэксплуатационной деятельности является для зоны рискованного земледелия, где сбалансированное природопользование обеспечивается на основе согласования приоритетов использования земельных, водных и биологических ресурсов. Доказано, что институциональные основы инвестиционного обеспечения рационализации аграрного природопользования в зонах рискованного земледелия должны включать предложения относительно расширения набора стимулов по финансированию экологизации использования агроресурсного потенциала, формирования согласованного государственно-частного партнерства по экологическому

Holian V. A., Sunduk A. M., Savchuk V. V. The Institutional Bases of Investment Support for Rationalization of Agricultural Nature Management in Areas of Risk Farming

The features of the imbalance in agricultural nature management in areas of risk farming (drainage and irrigation areas, mountain territories) are determined. The main trends in the financing of capital investments and current expenditures for protection and rehabilitation of soil, groundwater and surface water are analyzed, which is a prerequisite for improving the institutional support for nature protection activities with respect to reproduction of the soil and water-resource potential. It is found that improving the institutional environment of investment support for nature protection and nature-exploitation activities is especially urgent for areas of risk farming, where balanced nature management is provided on the basis of coordinating the priorities for the use of land, water and biological resources. It is proved that the institutional bases of investing in the rationalization of agricultural land use in areas of risk farming should include proposals for expanding the set of incentives for financing the ecologization of the use of the agricultural resource potential, formation of public-private partnership agreements on the environmental reengineering of reclaimed territories and implementation of environmental investment projects within the framework of the Eastern Partnership programs.

реинжинирингу мелиорированных территорий и реализации инвестиционных проектов природоохранного направления в рамках программ Восточного партнерства.

Ключевые слова: инвестиционное обеспечение, капитальные инвестиции, аграрное природопользование, рисковое земледелие, реинжиниринг, государственно-частное партнерство.

Рис.: 2. Библ.: 8.

Голян Василий Анатольевич – доктор экономических наук, профессор, директор, Общественная организация «Европейский аналитический центр» (ул. Викентия Беретти, 10/91, Киев, 02222, Украина)

E-mail: golian_v@ukr.net

Сундук Анатолий Николаевич – доктор экономических наук, старший научный сотрудник, заведующий отделом проблем экономики земельных и лесных ресурсов, Институт экономики природопользования и устойчивого развития НАН Украины (бульв. Тараса Шевченко, 60, Киев, 01032, Украина)

E-mail: 28326@ukr.net

Савчук Владислав Вадимович – аспирант, Институт экономики природопользования и устойчивого развития НАН Украины (бульв. Тараса Шевченко, 60, Киев, 01032, Украина)

E-mail: admin@expertcentr.org

Keywords: investment support, capital investments, agricultural nature management, risk farming, reengineering, public-private partnership.

Fig.: 2. Bibl.: 8.

Holian Vasyli A. – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Director, Public Organization «European Analytical Centre» (10/91 Vikentia Beretti Str., Kyiv, 02222, Ukraine)

E-mail: golian_v@ukr.net

Sunduk Anatolii M. – Doctor of Sciences (Economics), Senior Research Fellow, Head of the Department of Problems of Economics of Land and Forest Resources, Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the NAS of Ukraine (60 Tarasa Shevchenka Blvd., Kyiv, 01032, Ukraine)

E-mail: 28326@ukr.net

Savchuk Vladyslav V. – Postgraduate Student, Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the NAS of Ukraine (60 Tarasa Shevchenka Blvd., Kyiv, 01032, Ukraine)

E-mail: admin@expertcentr.org

Вступ. Аграрне природокористування в зонах ризикового землеробства відзначається численними особливостями та характеризується наявністю значних обмежень, зумовлених природнокліматичними умовами та попереднім втручанням у природні комплекси. Цей фактор необхідно враховувати при виборі форм і методів використання природно-ресурсного потенціалу у сільськогосподарському виробництві та в інших сегментах природно-ресурсного сектора національного господарства. Традиційно так склалося, що в зоні ризикового землеробства порівняно з іншими територіями рівень витрат на агротехнічне обслуговування був завжди вищим, що відповідним чином відображалося на рівні затратності сільськогосподарського виробництва.

Актуальні проблеми реінжинирингу аграрного природокористування в зоні ризикового землеробства порушуються у працях вітчизняних учених, де обґрунтовуються галузеві, інституціональні та фінансові пріоритети повернення у продуктивний господарський оборот значних площ сільськогосподарських угідь, які були виведені з процесу розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу сільськогосподарського виробництва в період руйнації великих сільськогосподарських підприємств і спорадичного формування нового аграрного укладу на депресивних сільських територіях.

Враховуючи те, що до зон ризикового землеробства ми відносимо зону осушення, зону зрошення та гірські території, які значно різняться за окремими природно-ресурсними й інфраструктурними ознаками, потребують додаткового опрацювання підходи щодо формування інституціональних засад раціоналізації аграрного природокористування в кожній з названих зон.

Метою статті є формування інституціональних засад інвестиційного забезпечення раціоналізації аграрного природокористування в зонах ризикового землеробства на основі наявних тенденцій фінансування капітальних інвес-

тицій та поточних витрат на захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод, а також виходячи зі структури сільськогосподарського виробництва, способів землекористування та методів здійснення природоохоронної діяльності на осушених і зрошуваних територіях і гірській місцевості.

Як зони ризикового землеробства необхідно розглядати території, де були проведені масштабні осушувальні меліорації; території зрошуваного землеробства; гірські території. Багаторічна практика аграрного природокористування на цих територіях призвела до виникнення численних екологічних проблем, пов'язаних із дотриманням вимог раціонального використання земельних ресурсів, регулюванням процесів природної ренатуралізації сільськогосподарських угідь, розширенням площі земель лісогосподарського призначення, утриманням внутрішньогосподарських мереж гідротехнічних споруд, усуненням згубних наслідків повеней і паводків.

Допоки мало місце бюджетне субсидування будівництва, реконструкції та утримання мереж гідротехнічних споруд на цих територіях, аграрне природокористування певною мірою відповідало науково обґрунтованим нормам і стандартам. Здійснення інституціональних перетворень в аграрному секторі зон ризикового землеробства та зміна пріоритетів державної підтримки сільськогосподарського виробництва призвели до виникнення комплексу еколого-деструктивних процесів, які ще більше поглибили рівень депресивності зон осушення та зрошення, а також гірських територій.

У 60-80-х роках минулого століття у ряді регіонів України було проведено осушення перезволожених територій з метою розширення ареалу здійснення сільськогосподарського виробництва. З метою ефективного використання осушених земель були сформовані загальнодержавні, міжгосподарські та внутрішньогосподарські мережі гідротехнічних споруд, які мали забезпечувати прийнятний

для ведення високопродуктивного сільськогосподарського виробництва водно-повітряний режим. Осушувальні меліорації не завжди супроводжувалися науково обґрунтованими підходами щодо втручання в природні екосистеми, що в майбутньому негативним чином відобразилося як на біорізноманітті цих територій, так і ефективності сільськогосподарської діяльності.

На певний період осушення значних площ земель себе виправдало, адже дало можливість залучити в продуктивний сільськогосподарський оборот значні площі земель і підвищити тим самим рівень зайнятості сільського населення та сформувати спеціалізацію значної кількості адміністративних районів [1]. На початку 90-х років, коли відбувалася руйнація командно-адміністративної системи господарювання, і держава втратила можливість повною мірою фінансувати проекти модернізації, оновлення та реконструкції мереж гідротехнічних споруд у зоні осушення, відбулося зниження рівня врожайності основних сільськогосподарських культур і підвищився рівень еколого-деструктивного впливу господарської діяльності на природні екосистеми.

Додаткового імпульсу тенденціям виснажливого природокористування у зоні осушення додала руйнація крупнотоварних сільськогосподарських підприємств, яка супроводжувалася демонтажем і фізичним спрацюванням переважної більшості гідротехнічних об'єктів. Особливо інтенсивно ці процеси проходили у поліських адміністративних районах. У результаті в зоні осушення було зруйновано виробничо-технічну базу та природно-ресурсні передумови ведення сільськогосподарського виробництва, що призвело до поступового виведення осушених земель із продуктивного сільськогосподарського обороту і посилення їх природної ренатуралізації.

Відбулась стихійна деформація структури господарського комплексу, оскільки аграрний сектор перестав бути базовою ланкою місцевого господарства, оскільки відсутність діючих інженерно-технічних споруд не давала можливості забезпечувати прийнятний рівень врожайності сільськогосподарських культур. Протягом 15–20 років руйнації цілісних гідромеліоративних комплексів і прискореної природної ренатуралізації осушених земель постало завдання перегляду стратегічних пріоритетів господарського використання цих територій з перенесенням центру тяжіння із сектора сільськогосподарського виробництва в сектор природно-ресурсного підприємства.

У зоні осушення, на переконання В. Будзяка, розвиток окремих видів підприємств матиме позитивний вплив у питаннях вирішення екологічних проблем сільськогосподарського землекористування, якщо організатори та дієві особи цих підприємств будуть тією або іншою мірою відшкодовувати вкладені свого часу державою кошти на меліоративні заходи. Своєю чергою, нарощення цими підприємствами продуктивності (родючості ґрунтів) орендованих у держави меліоративних земель повинно винагороджуватися і заохочуватися. Особисті селянські господарства не мають достатніх фінансових ресурсів для здійснення тих же меліоративних і протиерозійних заходів на своїх невеликих, часто розкинутих по території земельних ділянках [3].

О. Кондратюк, розглядаючи короткострокові та середньострокові пріоритети раціоналізації аграрного природокористування, акцент робить на комплексному використанні осушених сільськогосподарських угідь як передумови розвитку рекреаційної індустрії, водогосподарського та лісгосподарського підприємництва. Тобто, не здійснюючи значного антропогенного втручання в природні екосистеми, які сформувалися на основі ренатуралізованих сільськогосподарських угідь, сформувати перспективні види господарської діяльності, які забезпечать диверсифікацію економіки в зоні ризикового землеробства [6].

Більше того, технічна несправність внутрішньогосподарських мереж гідротехнічних споруд і поширення процесів природної ренатуралізації унеможливають перспективи повернення до традиційної спеціалізації сільськогосподарських товаровиробників зони осушення, яка б дала можливість вийти на потенційно привабливі ринкові ніші та забезпечити потрібний рівень капіталізації [1]. Нарощення інвестиційного потенціалу відновлення осушених земель також гальмує відсутність повноцінного інституту сільськогосподарського дорадництва, який би зорієнтовував землевласників, землекористувачів і товаровиробників у напрямі наявних можливостей та альтернатив щодо залучення інвестицій у відновлення інфраструктури водогосподарсько-меліоративного підкомплексу.

Найширшим спектром підходів щодо перспектив у найближчому майбутньому відзначається проблема реінжинірингу зони зрошення, оскільки зміцнення позицій вітчизняного аграрного сектора створює передумови для відновлення потенціалу сільськогосподарського виробництва навіть у зоні ризиків. С. Балюк та інші вчені Інституту ґрунтознавства та агрохімії імені О. Н. Соколовського НААН України стверджують, що завдяки широкому застосуванню зрошення істотно знижується залежність сільськогосподарського виробництва від умов природного вологозабезпечення, що, своєю чергою, дає можливість успішно розв'язати проблему власного продовольчого забезпечення [2, с. 23–26].

Зона зрошуваного землеробства має найбільші площі у Херсонській області. Тут здійснюються значні обсяги меліоративних робіт. Особливо інтенсивно вказані роботи ведуться в Білозерському, Каланчакському та Новотроїцькому районах, де частка зрошуваних земель перевищує 28 %. Вказані меліоративні роботи спричинили розвиток таких екологічно небезпечних для сільськогосподарського землекористування явищ, як: ерозія ґрунтів, їх дегуміфікація, дефляція, підтоплення, вторинне підтоплення, вторинне засолення. Ситуацію ускладнює значна різноманітність в одному господарстві агропромислових ґрунтів (від 20 до 30). В цілому по області їх нараховується близько 100 [3].

Прикметні риси аграрного природокористування в зоні гірських територій розглядаються у працях В. Будзяка, П. Жука, В. Кравціва, І. Овчаренко, Ю. Стадницького та ін. [4; 5; 7; 8]. Значний наголос робиться на необхідності упередження природно-техногенних процесів, які призводять до виникнення еколого-деструктивних процесів у землекористуванні. Також проблеми раціоналізації аграрного природокористування пов'язуються із уникненням прецедентів надмірної вирубки лісів, що призводить

до неконтрольованого протікання і відсутності природної дамби для паводків і повеней.

Однією з основних передумов віднесення гірських територій до зони ризикового землеробства є наявність повеней і паводків, які завдають значних збитків сільськогосподарському виробництву, а отже, призводять до деградації сільськогосподарських угідь. Надзвичайні ситуації гідрологічного характеру (паводки, повені), що призводять до великих матеріальних збитків, а іноді і до людських жертв, спричиняються складним поєднанням у просторі та часі причин природного та техногенного характеру, головним з яких є екстремальні атмосферні опади, особливості рельєфу та геологічної будови місцевості, наявність проти-паводкового захисного комплексу.

Паводки завдають прямих та непрямих збитків сільськогосподарському виробництву. До прямих збитків відносяться збитки, пов'язані із втратою урожаю сільськогосподарських культур внаслідок підтоплення і затоплення посівів. Величина таких збитків визначається, виходячи із площі затоплених чи підтоплених сільськогосподарських культур і відповідної їх продуктивності за останні 3–5 років, оскільки на затоплених чи підтоплених площах урожай сільськогосподарських культур гине [7].

Природно-ресурсні та природно-кліматичні умови західних областей України (гірські території та зона осушення) роблять можливим варіант вдалого вирішення підприємницьких проектів інтеграції водного, лісового та сільського господарства, що піде на користь укріпленню агроландшафтів, зменшить ризик повеней і паводків, посилить здатність природних екосистем протистояти техногенним катастрофам. Крім того, такі проекти сприятимуть соціально-економічному піднесенню сільських територій, особливо в районах зі значними площами осушених земель.

Саме інтеграція водного, лісового та сільського господарства і дасть можливість нарощувати потенціал рекреаційної індустрії, яка передбачає використання різноманітних видів природних ресурсів, які, крім рекреаційного, мають виконувати й господарське призначення. З цією метою необхідно створювати кластерні об'єднання у сфері розбудови та модернізації системи протиповеневих і проти-паводкових споруд, забезпечувати фінансово-кредитне супроводження створенню водозахисних лісових насаджень і берегоукріплень уздовж річок і замкнутих водойм, результативніше контролювати вирубку лісів у прибережних смугах транскордонних водотоків.

Важливе значення має також організаційне та консультативне сприяння інтеграції водного, лісового та сільського господарства. Інвестиційний дефіцит, що відчувають підприємства аграрної сфери, водогосподарського та лісгосподарського комплексу, змушує їх шукати шляхи взаємодії аж до статутного об'єднання. Саме таке об'єднання може забезпечити більш високу концентрацію капіталу, диверсифікувати виробничу діяльність, підвищити господарську самодостатність і забезпечити раціоналізацію аграрного природокористування.

У всіх перерахованих зонах ризикового землеробства мають місце проблеми інвестиційного забезпечення реалізації проектів раціоналізації аграрного природоко-

ристування, оскільки інституціональне середовище господарського освоєння земельно-ресурсного, лісоресурсного (в частині агролісомеліоративних заходів) і водно-ресурсного потенціалу не забезпечує відповідних стимулів стосовно нарощення обсягів фінансування природоохоронних заходів за рахунок власних засобів суб'єктів господарювання, а також засобів державного та місцевих бюджетів. Віддзеркаленням недостатньо результативного фінансування проектів по захисту і реабілітації ґрунту, підземних і поверхневих вод, що й визначає масштаби раціоналізації аграрного природокористування, є динаміка фінансування капітальних інвестицій і поточних витрат на захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод в загальнодержавному масштабі.

Капітальні інвестиції на захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод протягом 1996–2016 років відображали стрибкоподібний тренд з найбільшими висхідними стрибками у 2008 та 2011 роках. Падіння відбувалося у 2006, 2008, 2013 роках (рис. 1). Так, цей показник у 1996 році становив 59 млн грн, у 2000 році – 161 млн грн, у 2006 році – 255 млн грн, у 2008 році – 787 млн грн, у 2010 році – 320 млн грн, у 2013 році – 326 млн грн, у 2016 році – 420 млн грн. Капітальні інвестиції на захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод у 2016 році порівняно з 1996 роком зросли у понад 7 разів, а порівняно з 2008 роком зменшилися майже у 2 рази.

Питома вага капітальних інвестицій на захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод у загальній величині капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища коливалася в межах 3,1–26,6 % і відображала стрибкоподібну тенденцію до 2008 року, а далі – повільний низхідний тренд. Так, у 1996 році цей показник становив відповідно 11,3 %, у 2000 році – 26,6 %, у 2004 році – 12,4 %, у 2008 році – 21,1 %, у 2012 році – 8,2 %, у 2014 році – 4,5 %, у 2015 році – 5,1 %, у 2016 році – 3,1 %.

Капітальні інвестиції на захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод у порівняних цінах 1996 року (розраховувалися шляхом ділення номінальної величини інвестицій на кумулятивний індекс цін виробників) відображали повільне стрибкоподібне зростання до 2008 року, а далі відбулося стрибкоподібне падіння. Так, цей показник у 1996 році становив 59 млн грн, у 2000 році – 81 млн грн, у 2008 році – 142 млн грн, у 2015 році – 27 млн грн, у 2016 році – 21 млн грн. Таким чином, у 2016 році порівняно з 1996 роком капітальні інвестиції на захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод в порівняних цінах 1996 року знизилися майже у 3 рази, а порівняно з 2008 роком зменшення склало понад у 7 разів.

Поточні витрати на захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод протягом аналізованого періоду відображали ламаний висхідний тренд: був наявний ривок у 2005 році з наступним падінням у 2006 році, а також у 2008 і 2009 роках відповідно (рис. 2). Цей показник у 1996 році становив 89 млн грн, у 2005 році – 436 млн грн, у 2006 році – 155 млн грн, у 2008 році – 287 млн грн, у 2009 році – 241 млн грн, у 2013 році – 918 млн грн, у 2015 році – 1153 млн грн, у 2016 році – 1197 млн грн. Таким чином, поточні витрати на захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод у 2016 році порівняно з 1996 роком зрос-



Рис. 1. Капітальні інвестиції на захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод і їх частка в загальній величині інвестицій на охорону навколишнього природного середовища

Джерело: сформовано авторами за даними Державної служби статистики України

ли у 13,5 разу, а порівняно з 2008 роком – у 4,2 разу.

Питома вага поточних витрат на захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод у загальній величині поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища протягом 1996–2016 років коливалася в межах 3–8,8 %. Найбільше значення у 8,8 % було наявне у 2000 році, а найменше у 3 % у 2006 та 2009 роках. Якщо

у 1996 році питома вага поточних витрат на захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод в загальній величині поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища складала 4,1 %, то у 2016 вона зросла до 6,3 % (при цьому з 2013 року відбувається поступове зниження цього показника).

Поточні витрати на захист та реабілітацію ґрунту,



Рис. 2. Поточні витрати на захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод і їх частка в загальній величині поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища

Джерело: сформовано авторами за даними Державної служби статистики України

підземних і поверхневих вод у порівняних цінах 1996 року в період з 1996 по 2016 рік відображали досить неоднорідний тренд і відповідали інфляційно-девальваційним процесам в Україні. Так, цей показник у 1996 році становив 89 млн грн, у 2005 році – 136 млн грн, у 2008 році – 52 млн грн, у 2009 році – 38 млн грн, у 2010 році – 64 млн грн, у 2012 році – 86 млн грн, у 2013 році – 105 млн грн, у 2015 році – 80 млн грн, у 2016 році – 61 млн грн.

Поточні витрати на захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод в порівняних цінах 1996 року були найбільшими у 2000, 2005, 2013 роках, а найменше значення мало місце в 2009 році. Варто зазначити, що цей показник у 2016 році порівняно з 1996 роком знизився на 28 млн грн, або у 1,45 разу, а порівняно з 2005 роком зменшення склало більше, ніж у 2 рази.

Тобто за період з 1996 року по 2016 рік в динаміці реальної величини капітальних інвестицій і поточних витрат на захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод спостерігається в цілому низхідна тенденція. Це дає підстави стверджувати про необхідність удосконалення інституціонального середовища фінансування заходів по захисту і реабілітації ґрунту, підземних і поверхневих вод.

В першу чергу це стосується доцільності формування інституціональних засад інвестиційного забезпечення аграрного природокористування в зонах ризикового землеробства, де пріоритети раціоналізації досягаються завдяки злагодженому відтворенню ґрунтів і водних ресурсів. Насамперед потрібно розширити спектр стимулів стосовно впровадження сучасних технологій ґрунтозахисного землеробства, розширення масштабів агролісомеліоративних робіт, модернізації і реконструкції гідротехнічних споруд із внесенням відповідних змін до Земельного і Водного кодексів.

По-друге, необхідно інституціоналізувати сучасні форми взаємодії між державними та приватними партнерами стосовно реалізації природоохоронних проектів по реінжинірингу осушених і зрошуваних земель, а також екологізації землекористування на гірських територіях через розширення сфери застосування угод державно-приватного партнерства.

По-третє, враховуючи те, що лівова частка територій ризикового землеробства знаходиться у прикордонних і транскордонних регіонах (Карпатський, Поліський та Причорноморський економічні райони), необхідно на основі поєднання зусиль землевласників і землекористувачів, органів регіональної виконавчої влади та місцевого самоврядування, громадських організацій забезпечити реалізацію проектів розширеного відтворення агроресурсного потенціалу на основі програм Європейського Союзу (програми транскордонного співробітництва та Східного партнерства).

Висновки. Дослідження показали, що в зонах ризикового землеробства (зона осушення та зрошення, гірські території) спостерігаються негативні тенденції в аграрному природокористуванні. У зоні осушення внаслідок демонтажу переважної більшості внутрішньогосподарських мереж гідротехнічних споруд не забезпечується відповідний водно-повітряний режим і значна частина сільсько-

господарських угідь виведена із продуктивного сільськогосподарського обороту та піддається природній ренатуралізації.

У зоні зрошуваного землеробства у зв'язку з відсутністю масштабних заходів із модернізації та реконструкції меліоративного фонду активізувалися процеси дегуміфікації та дефляції ґрунтів, підтоплення сільськогосподарських угідь. На гірських територіях внаслідок погіршення системи протиповеневого та протипаводкового захисту виросли збитки, пов'язані із втратою урожаю сільськогосподарських культур в результаті підтоплення та затоплення посівів.

Усунення перерахованих природоруйнівних та еколого-деструктивних процесів в аграрному природокористуванні в зонах ризикового землеробства знаходиться в прямій залежності від інвестицій в розбудову природоохоронної інфраструктури. Результати аналізу основних тенденцій фінансування капітальних інвестицій та поточних витрат на захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод в цілому по Україні демонструють відсутність позитивного тренда, що вимагає удосконалення інституціонального забезпечення інвестування заходів по захисту і реабілітації ґрунту, підземних і поверхневих вод. Особливо ускладненим є формування сучасних інституціональних засад інвестиційного забезпечення раціоналізації аграрного природокористування в зонах ризикового землеробства через низьку інвестиційну привабливість цих територій у зв'язку з додатковими витратами на ведення продуктивного сільськогосподарського виробництва.

Інституціональні засади інвестиційного забезпечення аграрного природокористування в зонах ризикового землеробства мають включати додаткові стимули стосовно проведення екологічного реінжинірингу осушуваних і зрошуваних угідь, розширення масштабів агролісомеліоративних робіт, модернізації та реконструкції гідротехнічних споруд. Потребують інституціоналізації угоди державно-приватного партнерства в частині фінансування розширеного відтворення агроресурсного потенціалу в зонах ризикового землеробства. Враховуючи наближеність переважної більшості зон ризикового землеробства до кордонів Європейського Союзу, вагомим резервом нарощення інвестиційного потенціалу аграрного природокористування виступатиме реалізація проектів транскордонного співробітництва та природоохоронного спрямування в рамках програм Східного партнерства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрощук І. І. Інвестиційне забезпечення меліоративних заходів: національний та регіональний контекст. *Економіка природокористування і охорони довкілля*. 2014. № 2014. С. 67–70.
2. Балюк С., Ладних В., Афанасьєв Ю. та ін. Сучасний еколого-меліоративний стан земель Краснознам'янської зрошувальної системи, напрямки еволюції ґрунтів і подальшого використання // Інтегроване управління меліорованими ландшафтами: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. Херсон: РВВ «Колос», 2011. С. 23–26.
3. Будзак В. М. Сільськогосподарське землекористуван-

ня (економіко-екологічні та управлінські аспекти). Київ: Оріанни, 2006. 488 с.

4. Жук П. В. Методологічні основи та практичні завдання сталого розвитку гірських територій України. *Регіональна економіка*. 2014. № 3. С. 66–75.

5. Карпатський регіон: сучасний стан, проблеми, перспективи сталого розвитку. Львів: Ін-т регіон. досліджень, 2003. 83 с.

6. Кондратюк О. І. Розвиток суб'єктів рекреаційного підприємництва: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04. Київ, 2013. 20 с.

7. Сташук В. А., Кожушко Л. Ф., Овчаренко І. І. Ефективність протипаводкового захисту в басейні р. Тиса Закарпатської області. Херсон: Грін Д. С., 2013. 236 с.

8. Управління розвитком гірських територій: зарубіжний досвід. Львів: Ін-т регіон. досліджень, 2001. 69 с.

REFERENCES

Androshchuk, I. I. "Investytsiine zabezpechennia melioratyvnykh zakhodiv: natsionalnyi ta rehionalnyi kontekst" [Investment providing of meliorative actions: national and regional context]. *Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkillia*, no. 2014 (2014): 67-70.

Baliuk, S. et al. "Suchasnyi ekoloho-melioratyvnyi stan zemel

Krasnoznamianskoi zroshvalnoi systemy, napriamky evoliutsii gruntiv i podalshoho vykorystannia" [Modern ecological-reclamation state of lands of the Krasnoznamianska irrigation system, the direction of soil evolution and future use]. *Intehrovane upravlinnia meliorovanymy landshaftamy*. Kherson: RVV «Kolos», 2011. 23-26.

Budziak, V. M. *Silskohospodarske zemlekorystuvannia (ekonomiko-ekolohichni ta upravlinski aspekty)* [Agricultural land use (economic-ecological and management aspects)]. Kyiv: Oriany, 2006.

Karpatyskyi rehion: suchasnyi stan, problemy, perspektyvy staloho rozvytku [The Carpathian region: modern state, problems and prospects of sustainable development]. Lviv: In-t rehion. doslidzhen, 2003.

Kondratiuk, O. I. "Rozvytok subiektiv rekreatsiinoho pidpryemnytstva" [Development of subjects of recreational entrepreneurship]. *avto-ref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2013.

Stashuk, V. A., Kozhushko, L. F., and Ovcharenko, I. I. *Efektivnist protypavodkovoho zakhystu v baseini r. Tysa Zakarpatskoi oblasti* [The effectiveness of flood protection in the Tisza river basin, Transcarpathian region]. Kherson: Hrin D. S., 2013.

Upravlinnia rozvytkom hirsykh terytorii: zarubizhnyi dosvid [Managing the development of mountain territories: foreign experience]. Lviv: In-t rehion. doslidzhen, 2001.

Zhuk, P. V. "Metodolohichni osnovy ta praktychni zavdannia staloho rozvytku hirsykh terytorii Ukrainy" [Methodological basis and practical problems of sustainable development of mountain territories of Ukraine]. *Rehionalna ekonomika*, no. 3 (2014): 66-75.